

1 / 2

Det har lenge vært et voldsomt fokus på menn når det gjelder DNA, muligens fordi det var menn som i all hovedsak stod for de større migrasjonene. Men fokuset på rette farslinjer bakover i tid regnes nå som utdatert og har tilført en skjevhet til debatten om samisk DNA, skriver Sturla Ellingvåg. Foto: Colourbox / ND

Del

Publisert: 29.12.21 11:48

Artikkelen er over 2 år gammel

Av Sturla Ellingvåg, historiker og DNA-forsker

Forskningen viser ettertrykkelig at vi alle har blandet oss godt de siste fire tusen årene, rent genetisk, skriver historiker og DNA-forsker Sturla Ellingvåg.

ANNONSE

KRONIKK

Dette er en kronikk, skrevet av en ekstern bidragsyter. Kronikken gir uttrykk for skribentens holdninger.

Jeg ser at mange er oppgitt over den til enhver tid anspente og til dels fastlåste debatten om samiske røtter. Jeg har ingen intensjoner om å blande meg inn i debatten om juridiske definisjoner rundt urfolk-status eller lignende, men som historiker har jeg arbeidet mye med DNA-forskning og på det området er det skjedd mye de siste årene som bør være av allmenn interesse. Siden mange har spurt meg, kommer her noen ord om den nyeste forskningen om eldre, skandinavisk historie, som også omhandler samisk DNA.

Mitt budskap som historiker og DNA-forsker er at ingen i 2021 med ny forskning tilgjengelig har mye å frykte. For ny forskning viser at vi alle er mye mer i slekt, enn hva vi tidligere har visst om - og det er bra på så å si alle måter. Men det er virkelig ikke enkelt å si eller skrive noe oversiktlig om samers genetiske historie, som nylig ble tematisert i Nordnorsk debatt (10). Det er fascinerende å høre prof. Bjørnar Olsen i den nye podcastserien på NRK snakke om Samenes historie uten å nevne innvandring østfra med ett ord, men heller beskriver han hvordan samfunnet i Finnmark "differensieres" i en prosess som skjer internt i Skandinavia (11).

Noen sentrale spørsmål blant DNA-forskere internasjonalt de siste femten årene har vært:

- Hvorfor har samer så mange genetiske likheter med baskere?
- Vi ser at mange samiske og finske menn ikke bare har Y-haplogruppe N1c fra Sibir i rette mannlige farslinjer, 54% blant finske menn (2), men hvorfor finnes det også mange menn med I1, R1a og R1b?
- Hvor mange eller få menn var det egentlig som kom østfra og endte opp som dagens estlendere, finner, kvener og samer? Og hvor er historiene om de skandinaviske urkvinnene som de fikk barn med?
- Hvor mye har dagens samer arvet genetisk fra Sentral-Asia sammenlignet med arven fra alle de kvinnene som de blandet seg med i Skandinavia gjennom tusenvis av år?
- Et oppfølgingsspørsmål til dette: Hvorfor har det vært så mye fokus på mennene som kom fra Sentral-Asia når det ser ut til at kvinnene i Skandinavia har en rikere historie, også genetisk?
- Når det gjelder de som kom fra Sentral-Asia: Siden vi nå har klare DNA-bevis på at denne innvandringen skjedde for ca. 3.000 år siden, hva var det som gjorde at de kom nettopp da?
- Og hvorfor har det vært så mye motstand mot å forske på samisk DNA?

Denne delen av vår skandinaviske forhistorie har vært svært komplisert å forstå. Eldre DNA-studier har heller ikke gitt noe klart svar på disse spørsmålene, ettersom forskere før naturlig nok fokuserte kun på haplogrupper, dvs. rette fars- og morslinjer bakover i tid (6). I tillegg har diskursen som kjent vært svært politisk og ideologisk ladet. Nå vet vi imidlertid mye som jeg vil tro kan motvirke dette.

ANNONSE

Utdatert forskning er også opprettholdt i den nevnte podcastserien på NRK, der det hevdes at spørsmålet om hvem som kom først er meningsløst når det gjelder menneskene som kom til Skandinavia i steinalderen. Jeg forstår godt at det er mye tryggere å gjøre et skarpt skille mellom etnisitet og genetikk og det er helt greit for min del. For da kan jeg uforstyrret holde frem kun om det genetiske, så lar jeg andre diskutere flere tilnærminger eller perspektiver. Verre er det å påstå at det samiske språket har flyttet seg uten menneskevandring, som er en videreføring av den gamle og utdaterte debatten om det er ideer eller mennesker som flytter på seg. DNA-studier siden 2015 har klart bevist at det i all hovedsak er mennesker som

har tatt med seg ideer og språk når våre forfedre vandret. Det for så vidt bra at handel også nevnes noe i podcasten, og de voldsomme endringene som skjedde i bronsealderen for mer enn 3.000 år siden, men det større perspektivet er utelatt og da blir det vanskelig å se historie på en oversiktlig måte.

ANNONSE

Først det aller viktigste: Det har lenge vært et voldsomt fokus på menn når det gjelder DNA, muligens fordi det var menn som i all hovedsak stod for de større migrasjonene. Men fokuset på rette farslinjer bakover i tid regnes nå som utdatert og har tilført en skjevhet til debatten om samisk DNA.

Blant mange samer og selv på Sametinget vet de aller fleste nå at ny forskning ettertrykkelig forteller en historie om finsk-ugrisk talende menn som kom til Østersjøområdet for ca. 3.000 år siden (2, 3). Nøyaktig hvilken vei de vandret er fortsatt gjenstand for debatt, men de er opphavet til dagens estlender, finner, samer og kvener. Gjennom genetiske koblinger til Nganasan-folket, ser det også ut til at de lenge hadde en god del kontakt med slektinger langt mot øst (2). Men dette er bare én side av historien, ett narrativ. Det finnes mange flere!

ANNONSE

Det kan virke som at mange er skeptiske til mer forskning rundt dette, men dette er en helt feil tenkemåte, uavhengig av om DNA-bevisene er gode. Det er hvordan vi leser bevisene som er poenget mitt og som utvilsomt bør berolige de aller fleste bare tiden får gjort sitt.

Og hvorfor kan jeg påstå dette? Jo, for vi glemmer jo helt kvinnene i historien! Det store fokuset på Y-DNA, altså på menn som vandrer, handler og kriger, har ført til at mange ser til haplogruppene til disse mennene for å definere seg selv som same, kven, nordmann, svenske, finne eller hva det skal være. Det som vi forskere stadig vekker finner ut derimot, er at vi har blandet oss mer enn vi tidligere har trodd. Til orientering bruker jeg betegnelsene samer og nordmenn slik Nordkalottfolket gjør det på sine websider, for at det ikke skal være noe forvirring. Selvfølgelig er samer også nordmenn.

ANNONSE

Til dere som jeg ser rope ut med DNA-publikasjoner i knyttet hånd mot samer og påstår at de ikke er et opprinnelig urfolk. Det blir også feil og feilen ligger altså i en patriarkisk låst tankegang. Narrativet om menn som kom med importert Y-DNA til Skandinavia fra Sentral-Asia er interessant nok, som altså rundt 60% av alle nordmenn stammer fra i rette farslinjer om vi også skal regne med de indoeuropeiske innvandringene til Europa. Men ikke glem kvinnene eller mennene som var i Skandinavia fra før og som hadde vært der i tusenvis av år! Jeg har også skrevet om dette i en tidligere kronikk i Nordnorsk debatt: [En sørings bekjennelser: Vi må snu opp ned på Norgeshistorien!](#)

DNA-forskningen forteller en vel så spennende historie om vi ser på tidlig skandinavisk historie fra kvinners perspektiv. Med den kvinnelige historien blir både samisk, finsk-ugriske og norsk historie en rikere og større fortelling som vi forskere nå for første gang begynner fullt ut å forstå.

ANNONSE

For å bli noe mer nøyaktig: Det var ikke mange finsk-ugrisk talende menn som vandret fra Sentral-Asia til Baltikum for ca. 3.000 år siden og senere inn i Skandinavia. Og gjennom en sterk klankultur blandet de seg i

generasjoner med et stort antall lokale kvinner gjennom tusenvis av år, og en del menn. Jeg pleier å beskrive dette matematisk for å gi en forståelse for dimensjonene: Ved å se på hvordan gener og DNA går i arv, så er det forbausende lite DNA som finnes igjen av disse opprinnelige mennene, til fordel for DNA fra et mye større antall andre aner fra opprinnelige lokale befolkninger (kilder 3, 5, 6 og 8). Et slektstre med 2 foreldre, 4 besteforeldre, 8, 16, 32 osv. gir én milliard forfedre ett tusen år bakover i tid, rent matematisk, og enormt mange flere om vi går 3.000 år bakover. La det ikke være noen tvil: Vi har blandet oss enormt mye i vår forhistorie! Å se historie bakover med kun ett narrativ, for eksempel gjennom rette farslinjer forteller egentlig veldig lite. Poenget er at vi alle er mye mer i slekt enn vi tidligere har trodd.

ANNONSE

Det er ingen vits i å være engstelig for ny forskning på samisk DNA. Denne forskningen er allerede gjort i utlandet, spesielt i Finland og Estland, og den er ikke negativ verken for samer eller nordmenn. Jeg har listet opp noen av disse studiene nedenfor.

En av studiene beskriver hvordan finsk-ugrisk talende innvandrere (“ursamer”) ikke eksisterte i Skandinavia i bronsealderen (grafikk nedenfor, kilde 3). En annen studie viser til et sterk genetisk skille gjennom Finland fra nordvest mot sørøst, som tyder på at samer ikke holdt til sør i Finland (1). En tredje studie forteller også om noen tidlige spor på Kola-halvøya for 4.000 år siden, og kontakt over enorme avstander østover, men også om folk som ikke begynte å spre seg inn i Finland før etter den store bronsealderkollapsen (2).

Og det er nettopp klimaendringene, kanskje koblet sammen med pandemier og pest, som førte til store demografiske endringer over hele Europa for 3.000 år siden, og som kan ha muliggjort at de finsk-ugrisk talende mennene greide å spre sine gener innover i Skandinavia, med altså fastboende etterkommerne fra det urgamle jeger- og sankersamfunnet som alle nordmenn har mye slekt fra. Det passer inn med funn fra andre store kriseperioder, som for eksempel på 5- og 600-tallet da klimakatastrofer kombinert med den justinianske pesten førte til at nye maktfaktorer oppstod, som den arabisk styrte utbredelsen av islam, Frankerrikets fremvekst og etterhvert også vikingtiden.

ANNONSE

Den baskiske linken har å gjøre med den kvinnelige arven fra jeger- og sankersamfunnet, de såkalte Western Hunter Gatherers som var de første som kom til Skandinavia for 12.000 år siden (6, 8). Hvordan disse samiske mennene har blandet seg med lokale kvinner, ligner på de tidligere indoeuropeiske innvandringene fra Sentral-Asia til Europa, disse i hovedsak mennene som også var i klankultur og ble forfedrene til de senere greske og romerske sivilisasjonene og de såkalte germanske folkegruppene, inkludert skandinavere.

I Skandinavia har vi ikke mye igjen fra språket som var her før de senere innvandringene, offisielt faktisk kun ett ord: Sel. Et ord som har vært mer eller mindre uforandret i tusenvis av år. Men det finnes et godt eksempel der de innvandrede mennene tok det lokale språket som kvinnene snakket og det er i Baskerland. Selv der er den genetiske arven (Y-DNA) fra mennene som var der før tilnærmet lik null, som så mange andre steder i Europa. Men ikke i Skandinavia, hvor forunderlig mange menn ser ut til å ha overlevd.

ANNONSE

Til slutt, som nevnt over så viser også flere av forskningsstudiene hvor svinnende lite DNA det er igjen hos nåværende finner, samer og kvener fra de innvandrede ursamene, kun mellom 3% - 6% i snitt (kilder: 3, 5, 6 og 8). Og selv hos samer ser det ut til å være mye indoeuropeisk DNA (Yamnaya), som i resten av Skandinavia

(2 og grafikken nedenfor). Dette skyldes i hovedsak mye sammenblanding i bronsealderen, men helt klart også i senere tidsperioder, spesielt fra 1500-tallet av da Troms og Finnmark opplevde stor innvandring sørfra.

Uansett viser denne nye forskningen at vi alle har arvet mye fra våre felles forfedre langt tilbake i tid, som gjør oss alle til urfolk, som en stor familie, og det er sannelig en god ting. Alt annet som kan argumenteres på kulturelt, etnisk, politisk, språklig eller minoritets grunnlag lar jeg være opp til andre å diskutere.

Ja, vi er alle utvannet og godt er det, for tenk om det hadde vært motsatt. For min del må folk gjerne fritt tviholde på sine tradisjoner og kulturelle minner bakover i tid. Selv har jeg ofte en hang til altfor ofte å kjenne på vikingen i meg, til tross for at jeg utvilsomt deler minst like mye urnordisk jeger- og sanker, jordbruks- og indoeuropeisk DNA som dagens samer. Så la det ikke være noen tvil om at i en større sammenheng viser forskningen ettertrykkelig at vi alle har blandet oss godt de siste fire tusen årene, rent genetisk.

For kilder og mer informasjon:

1. Översti, S., Majander, K., Salmela, E. et al. Human mitochondrial DNA lineages in Iron-Age Fennoscandia suggest incipient admixture and eastern introduction of farming-related maternal ancestry. Sci Rep 9, 16883 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41598-019-51045-8>.
2. Lamnidis et al. Ancient Fennoscandian genomes reveal origin and spread of Siberian ancestry in Europe. Nature Communications, 2018; 9 (1) DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-018-07483-5>
3. Forskningsartikkel: Saag et al. The Arrival of Siberian Ancestry Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers further East, Published: May 09, 2019, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2019.04.026>. Artikkel om forskningen: <https://gizmodo.com/analysis-of-ancient-dna-suggests-finnish-and-estonian-l-1834672012>
4. Mattingsdal, M., Ebenesersdóttir, S.S., Moore, K.H.S. et al. The genetic structure of Norway. Eur J Hum Genet 29, 1710–1718 (2021). <https://doi.org/10.1038/s41431-021-00899-6>
5. Huyghe, J., Fransen, E., Hannula, S. et al. A genome-wide analysis of population structure in the Finnish Saami with implications for genetic association studies. Eur J Hum Genet 19, 347–352 (2011). <https://doi.org/10.1038/ejhg.2010.179>
6. Tambets et al. The Western and Eastern Roots of the Saami—the Story of Genetic “Outliers” Told by Mitochondrial DNA and Y Chromosomes, (2004). DOI: <https://doi.org/10.1086/383203>
7. Ilumäe et al. Human Y Chromosome Haplogroup N: A Non-trivial Time-Resolved Phylogeography that Cuts across Language Families, (2016). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2016.05.025>
8. Denne kan muligens også være av interesse for noen:
How did the Sami get such high percentages of haplogroups U5b and V?
https://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_V_mtDNA.shtml
9. Bilder hentet fra: https://en.wikipedia.org/wiki/Uralic_languages
https://www.eupedia.com/europe/Haplogroup_U5_mtDNA.shtml